

Folyóirataim

E számomra fontos folyóirat évfordulója és valamennyi szépirodalmi, művészeti folyóirat mai nehéz, fenyegetett helyzete, melyet belülről és főszerkesztőként¹ ismerhetek, arra készítet, hogy végiggondoljam saját, folyóiratokhoz fűződő történetemet. Nem biztos, hogy lesz tanulsága. És nem biztos, hogy az lenne a tanulsága, hogy a folyóiratoknak mindenképpen változatlan formában kellene megmaradniuk, de ezen itt nem fogok gondolkodni. Bár ha egyszer annyi új médium jelenik meg, miért ne tűnhetnének el vagy alakulhatnának át a régiek? Ám hogy az én személyes történetemben a lapoknak, jóknak és rosszaknak egyaránt, nagy szerepe volt – személyes történet alatt egyfajta írói és kritikus utat értek –, az bizonyos. Ahogy azok a lapok is nagy szerepet játszottak szellemi életemben, amelyekben nem volt bátorságom publikálni, még akkor sem, amikor lehetőségem lett volna.

Egyik kedvenc író, Nabokov mindent korszakolni szeretett az életében, a munkáiban; a rendszer, már-már pedantéria járja át az életrajzi megnyilvánulásait. Nekem is kedvem van legalább három vagy talán inkább négy korszakot megjelölni, az ifjúkori megszólalás, egy hosszabb latolgatás, hallgatás és az újramegjelenés tengelyén. *Gyermekkorom – Inasévek – Az én egyetemem*, hogy Gorkijt idézzem.

Szépirodalmi (vagy inkább ilyen ambícióval készült), majd valamivel később kritikai jellegű írásokat a 80-as évek második felében kezdtem publikálni Kolozsváron az akkori *Utunkban* (ma *Helikon*). A kolozsvári írók, költők, kritikusok, esztéták, irodalmárok számára az irodalmi álmokat dédelgető fiatalokkal, gimnazistákkal való élő, mentori kapcsolat fontos volt. Amit később aztán már nem tapasztalhattam, mert a világ ez ügyben is drámaian fordult: az íróknak, költőknek akkoriban még volt idejük kezdők műveit olvasni, tanácsokkal ellátni őket, személyes beszélgetéseket bonyolítani, egyengetni utakat. Hogy hol, hogyan találkozhattunk a „nagyokkal”, mindig személyes helyzeteken, családi-ismeretségi kapcsolatokon múltott, de a klasszikus kéziratküldözgetős lehetőségen kívül voltak bejáratott fórumok is.

A romániai középiskolai tantárgyversenyeken, melyek országos döntőjére háromszor is eljutottam, a lapok díjakat adtak az általuk kiválasztott fiataloknak. Jómagam a *Hét*, az *Ifjúmunkás*, az *Új élet* díjait kaptam meg, a *Korunkét*, az *Igaz szóét* sajnos nem, bár úgy emlékszem, ezekre áhítoztam. Ez az elismerés azt is jelentette, hogy a díjazott fiatalok fotóval, kis szövegekkel megjelenhettek az adott lapban; a nyertes művekből részleteket – általános díjak is voltak – pedig az *Utunk* publikált, majd a nyerteseknek felajánlotta további „műveik” megjelen-

¹ 2015 óta vagyok a *Színház* folyóirat főszerkesztője; 2016 nyarán a lap néhány hónapra felfüggesztette működését, ugyanazon év őszétől folyamatosan megjelenik.

tetésének lehetőségét. Az egyébként rendkívül szűkös keretek közt, a szabadság minimális fokán ezek mégis rendkívül fontos, ígéretes fórumok voltak. Ahogy végignézek érettségi előtti utolsó tantárgyversenyünk (helyi nevén olimpiász) nyerteseinek listáján, látom a nevek közt könyvkiadók, egyetemi katedrák, kulturális intézmények mai vezetőit. És elvétve „szépírókat” is. Jőmagam prózaverseket küldözgettem, adogattam az *Utunk*nak, de amikor ismeretlenül próbálkoztam másutt – az *Igaz szónál* (ma *Látó*) –, Markó Béla azt írta válaszelevelében, hogy nem tartja időszerűnek. Hogy ez mit is jelentett akkor – „túl korai, még érjél”, vagy valami mást, hogy talán nem aktuális? –, ezt már sosem fogjuk megtudni. „Nem időszerű” munkával a *Korunk*nál jelentkeztem még, közvetlenül a ’89 decembere előtti korszakban, Anna Ahmatováról fordítottam egy írást oroszról, ami viszont határozottan nem jelenhetett meg. A rendszerváltás utáni első szabad *Korunk*-számba bekerült. Ezek a személyes, támogató kapcsolatok – Balla Zsófia, Kányádi Sándor, Szócs Géza, Szilágyi István, Szilágyi Júlia és a lapok szerkesztői közül Mózes Attila – nemcsak kivételesen és nekem adattak meg, hanem mindazoknak, akiknek az irodalom iránti érdeklődésük túllépett a tanórák keretein. A rendszerváltás évében kezdtem el szintén az *Utunk*nak könyvekről írni – ebbe a szépen induló kritikusi folyamatba a rendszerváltás, majd a Magyarországra költözésem szólt bele. Ezzel ért véget a gyermekkorom.

Írói „újraindulásom” a kétezres évek végén (első könyvem 2010-ben jelent meg) sokkal görcsösebb volt: személyes beágyazottságom Kolozsváron és Budapesten (ahol akkor már húsz éve éltem) lényegesen különbözött. Szinte senkit sem ismertem ebből a közegeből, viszont már nagyon féltem megjelenni a nyilvánosságban, nyomtatásban.

Inaséveimben, a kilencvenes évek második felében néhány russzisztikai tanulmányon kívül semmit publikáltam. A *Színház* folyóirathoz is véletlenül – ahogy minden ilyen kezdetben van egy kiszámíthatatlan elem – került az első írásom: Nánay István, akinek műhelyében színikritikát tanultam, azt mondta, hogy ha írunk valamit „órán kívül”, megnézi. Romántudásomon – amit exkluzívnak véltem akkoriban – felbuzdulva írtam egy kis elemzést egy frissen bemutatott Caragiale-előadásról és a dráma fordításáról. Ez lett az első színházi publikáció 1999 februárjában. Ahogy ebben a szerkesztőségben rendszeresen szétszedték az írásaimat, kezdetben Nánay, stilsztikailag Szántó Judit, tartalmilag Csáki Judit és Koltai Tamás, abból volt mit tanulni. Ezek a személyes helyzetek ma már nincsenek (bár lehetnének, ha nem öt-nyolc dologgal foglalkoznánk egyszerre), vagyis mi, mostani szerkesztők alig tudjuk felkínálni szerzőinknek, pedig most tőlünk, szerkesztőktől lehetne-kéne tanulni.

Kritikusi utamra azonban inkább az jellemző, s ezt sokszor mondtam fiataloknak is – akik előtt, úgy látom, irtó gyorsan nyílnak meg a publikálási lehetőségek –, hogy kezdetben és még sokáig a rosszabb lapoknak jobb írásokat írtam. Bátrabbakat, személyeseket, műfaji határokon átvélőket, játékosabbakat, humorosabbakat, szemtelenkedőket. Rosszabb lapok alatt gyakran a pr-lapokat, a nem igazán kritikai szellemű, szakmailag nem „jegyzett” orgánumokat értettem, amelyeknek az idők során dolgoztam. Volt köztük orvosi lap, irodalmi, könyvpiaci (ahogy mondani szokás), ahova rendszeresen írtam színházról és főleg világ-irodalomról, nyilván hobbiból is, de honoráriumért. A szakmai, különösen a nagyon jegyzett lapok esetében sokkal erősebb volt bennem a megfelelni vágyás, a

„nagyok” utánzása, aminek persze rengeteg előnye is volt a szabadságom feladása mellett: tanulás, bizonyos műfaji szabályok elfogadása és gyakorlása stb.

Két alapos és legalább egyik esetben jóvátehetetlen mulasztásom, inkább kudarcom is volt. A *Színház* folyóiratban publikált, Parti Nagy Lajos egyik fordításáról szóló elemzésem után kaptam egy levelet Réz Páltól, amelyben elismerését fejezte ki az írással kapcsolatban, és meghívott szerzőnek a *Holmiba*. A levél nagy örömmel töltött el, és rövidesen jelentkeztem két témajavaslatral (ezeket az általam nagyra becsült Fodor Gézával is megbeszéltem); egyik szintén fordításelméleti téma volt, ami akkoriban érdekelt. Réz mindkét témát elfogadta. Én azonban egyiket sem írtam meg. Megijedtem, meghátráltam, ledermedtem. Később, 2008-ban egy észrevétlen recenziót ugyan publikáltam a *Holmiban* Szilágyi Júlia *Lehet-e esszét tanítani?* című könyvéről, de többé semmi mást. Réz Pállal nem találkoztam, a *Holmi* megszűnt.

Hasonló ijedelmet sokszor látok fiatal, tehetséges színházi szerzőknél: míg egy blogon valaki oldottan és felkészülten tud írni, amikor a *Színház* folyóirat kéri fel, begörccsöl és meg akar felelni.

Jóval korábbi, de hasonló tapasztalatom volt az *Élet és Irodalommal*, ami nagyjából tíz évre elhalasztotta írói indulásomat. Ma már ugyan előnyként gondolok erre a késleltetésre, de érzem a hátrányát is (egy fiatalabb szerző többet kísérletezik, bátrabb és pofátlanabb, kockázatvállalóbb művészi értelemben). Az *ÉS*-nek a kilencvenes évek végén küldtem először (és utoljára kéretlenül) prózát. Akkoriban regénynek képzeltem, amit írtam, önálló kis történeteket választottam belőlük. Dérczy Péter fogadott kedvesen, személyesen (hol van ez ma!), értékelte a művet, le is hozza. A gépiratra mutatva mondta, hogy kissé sok a vesszőhiba benne, javítsam ki és vigyem vissza. Hazamentem, folytattam a „regényt”, de az ajánlattól megijedtem, sosem jelentkeztem újra a kézirattal; amit írtam, rövidesen elsüllyesztettem, kudarcként éltem meg. Bő tíz évvel később írtam meg *A hóhér házá*t, első könyvemem, ami hasonló anyag volt.

Az ilyesfajta ijedelmek ma sem teljesen idegenek tőlem, bár igyekszem kevesebb csalódást okozni (magamnak és a lapoknak is), ha már valamire ígert mondtam. Nemrég a jól jegyzett, Routledge által kiadott *Performance Research*nek nem sikerült megírni a rózsanevekről szóló (tudományos) dolgozatot, amihez sokkal többet kellett volna kutatni, mint az *Omertá*hoz tettem ebben az ügyben. Mennyivel könnyebb lett volna a *Hobbikertészek lapjának* írni, vagyis fecsegni egy jót ugyanerről a témáról!

Ezek az ijedelmek az én jó egyetememim.

Volt néhány külföldi lap (főleg a német színházi folyóiratok, korábban a *Theater der Zeit*, pár éve a *Theater Heute*), ahol szabályokat, alapelveket tanultam: a „good journalism”, vagyis a tények és vélemények egyértelmű szétválasztása, az érvelés világossága, a hivatkozások, források megbízhatósága, teljes körű információ átadása. A *Theater Heuténál* értettem meg, mit jelent a német „szerkesztés”, amit színikritikus barátom, Thomas Irmer magyarázott el: némi pozitív visszajelzés a szerzőnek, de inkább kritikai iránymutatás abban, miben fejlődhet, mit várnak tőle. Ezzel a folyamatos útmutatással tudja fenntartani a lap, hogy szerzői mindig valamilyen magasabb minőségre törekedjenek. Hasonlót amerikai lapoknál nem tapasztaltam (bár a folyóirat, melynek szerkesztőbizottsági tagja is vagyok, a *Theater*, a Yale Egyetem lapja, s ez a név egyfajta garanciát jelentene); itt azonban inkább a

formai, hivatkozásbeli, nyelvi tisztaságra figyelnek; szerkesztési, érvelési javaslatokat ritkán kaptam, a véleményt nagyon, olykor túlságosan tisztelik.

És végül a majdnem két évtizedes *Jelenkor*-os történetem. A folyóirathoz fűződő gyengéd kapcsolatomat elsősorban nem az a bizalom alapozta meg, hogy lehetőséget kaptam – színházi tárgyú – írások publikálására, hanem hogy már úgymond bejáratott szerzőként itt igazi szerkesztésnek vetették alá az akkor másutt már szinte érintetlenül megjelenő írásaimat. Lassan még a *Népszabadság*ból is, ahol akkoriban irodalomkritikát írtam, eltűnt a szerkesztés, és csak korrekttorral találkoztam. Nagy Boglárka, a *Jelenkor* akkori szerkesztője, küldözgette vissza cikkeimet megdolgozva. 2008-ban készült el *A hóhér háza*, melyet – megint a véletlen – éppen Nagy Boglárka olvasott el először mint „független” irodalmár. Bár két, távolról ismert írónak odaadtam a művem azzal a reménnyel, hogy reagálnak rá, nem kaptam visszajelzést. Valahányszor kéziratot kapok valakitől, és nem válaszolok rá, lelkiismeret-furdalás gyötör, eszembe jut, milyen szerepe lehet annak, ha a kezdő (és a haladó) külső segítséget kap.

A hóhér háza fejezetei aztán itt, a *Jelenkorban* jelentek meg először. Így aztán az is kiderült, hogy mit lehet és mit nem publikálni egy regényből. Első könyvem (szívesebben nevezem könyvnek, mint regénynek) önálló fejezetekből, novellaszerűségekből állt, melyek önmagukban is olvasható egységek, simán megállnak egy-egy folyóirat-publikációként. Talán ebből a könyvből jelent meg a legtöbb fejezet, idegen nyelveken is – mert alkalmas volt rá. *A Fejtől s lábtól* című könyv valamivel talán regényszerűbb, és fejezetei ugyan önállóak, de sok szálon kapcsolódnak egymáshoz. Tanulságos volt azonban *A fogarasi messiás* fejezetet publikálni a *Jelenkorban* – ez a Bicsérdy Béláról szóló történet szépen megállt magában, ám ugyanilyen terjedelemben a regényben nem működött. A Bicsérdy-fejezet végül kétharmadára (felére?) húzva maradt a könyvben. Az *Omertából* semmit sem akartam publikálni, mert látni akartam egészben, hogy működik-e, vagy sem; ugyanakkor, amikor már láttam egyben, hiába nézegettem belőle ezt vagy azt a részletet, minden oldala önmagában sekélyesnek, üres fecsegésnek tűnt. Ma is úgy érzem, amikor fel kell olvasnom belőle, hogy szinte egyáltalán nem él meg úgy részletekben. S ezzel azt is mondom, hogy a regény, vagy bizonyos „féle” regény nem érdekes folyóirat-publikációként. A vers, novella, tanulmány, kritika, tárcs, esszé – ez mind való folyóiratba. A regényrészlet sokszor inkább csak ígéret, az olvasó figyelmének fenntartása az író iránt, hogy lám-lám, lesz annak a bizonyos írónak regénye, türelem, ki kell várni. Én a folyóiratokat nem a regényrészletekért szeretem, bár kétségtelen, néha magam is innen tudom meg, min munkálkodnak kortársaim.

Az *Ex Symposion* volt az a – szerencsére még ma is megjelenő – folyóirat, ahol néhány szabálytalanabb írásom (például Nabokov papírszemetes kosaráról), köztük az első szépirodalmi művem megjelent 2007-ben; az akkori szerkesztőtől, Szilágyi Zsófiától, Bozsik Pétertől érdekes felkérések jöttek, amikre már tudtam reagálni.

És már én sem félttem annyira. Kritikusként szereztem némi magabiztosságot, leheletnyi biztatást is a szakmából, tehát mondhatni, egy sportágban már elég jó eredményeim voltak. Ki lehetett tehát próbálni egy másikat, a szépirodalmat. Ma már valahogy mintha fordítva volna: nem az írástól félek, hanem sok mindentől az íráson kívül. De ez egy másik (folyóirat)publikáció témája.